

Βαρβάρα Στεπάνοβα, 1923, ρούχα
«κονστρουκτιβιστικού στυλ»

Της **Μαριάννας Τζιαντζή**

Το παρόν άρθρο αποτελεί εισήγηση στην [εκδήλωση με τίτλο «ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - Μοντερνισμός στην ΕΣΣΔ - Ένας άλλος κόσμος ήρταν εφικτός»](#) που διοργάνωσε η Αριστερή Κίνηση Εργαζόμενων Αρχιτεκτόνων- ΑΚΕΑ την Κυριακή 19 Νοέμβρη στον ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ.

Εδώ και περίπου δύο δεκαετίες εκδηλώνεται στη Δύση ένα ζωνρό ενδιαφέρον για τη σοβιετική πρωτοπορία στις εικαστικές τέχνες και την αρχιτεκτονική. Πάμπολλες εκθέσεις, πολλές εκδόσεις, πολλά συνέδρια, ντοκιμαντέρ, πλούσια αρθρογραφία, ενώ το ενδιαφέρον αυτό κορυφώθηκε με αφορμή τα 100 χρόνια από την Επανάσταση του Οκτώβρη.

Στο μεγαλύτερο μέρος του 20ού αιώνα η σοβιετική αρχιτεκτονική των πρώτων μετεπαναστατικών χρόνων (μέχρι το 1935 περίπου) ήταν μια μαύρη τρύπα στις σπουδές και τη βιβλιογραφία της ιστορίας της τέχνης και της αρχιτεκτονικής στη Δύση. Με ελάχιστες εξαιρέσεις. Όπως εύστοχα έχει επισημανθεί, στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου και τα δύο στρατόπεδα προτιμούσαν την αποσιώπηση. Οι Αμερικανοί γιατί η αναγνώριση των σοβιετικών επιτευγμάτων στην αρχιτεκτονική και τις εικαστικές τέχνες θα ανέτρεπε την προπαγάνδα τους ότι οι τρισκατάρατοι μπολσεβίκοι κατέπνιγαν τη δημιουργικότητα του ατόμου. Οι Σοβιετικοί γιατί ο κονστρουκτιβισμός δεν χωρούσε στο πλαίσιο του σοσιαλιστικού ρεαλισμού – αν και υπήρξαν σημαντικοί σοβιετικοί μελετητές αυτού του ρεύματος και πριν την κατάρρευση του '89. Πάντως, μετά το '60 το κράτος προτιμούσε να προβάλλει τα τεράστια προγράμματα ανέγερσης κατοικιών για εκατομμύρια πολίτες με τη μέθοδο της προκατασκευής.

Σήμερα στη Ρωσία ο κonstrouκτιβισμός είναι αντικείμενο συστηματικής επιστημονικής μελέτης, ενώ σε πολλές ρωσικές πόλεις αναπτύσσονται κινήματα για τη διάσωση και την αποκατάσταση των ιστορικών κτιρίων της περιόδου 1925-1935, της χρυσής εποχής της πρωτοποριακής σοβιετικής αρχιτεκτονικής. Ωστόσο, τα κινήματα αυτά έχουν σχετικά περιορισμένη κοινωνική απήχηση. Και τούτο για δύο λόγους: (α) Πολλοί θεωρούν ότι τα κτίρια αυτά δεν είναι αρκούντως παλαιά ή αρχαία ώστε να τους αξίζει να σωθούν και (β) επειδή πολύ πιο επιτακτικό στις μεγάλες ρωσικές πόλεις, και ειδικά στη ρωσική πρωτεύουσα, είναι το ζήτημα της κατοικίας. Το 2017 ανακοινώθηκε ένα πρόγραμμα για την κατεδάφιση 8.000 συγκροτημάτων κατοικιών στη Μόσχα, της χρουστσοφικής και της μπρεζνιεφικής περιόδου, όπου σήμερα κατοικούν πάνω από 1,5 εκατομ. άνθρωποι. Πρόκειται για το πιο μεγαλεπήβολο πρόγραμμα μετεγκατάστασης πληθυσμού στο πλαίσιο μίας πόλης και η ολοκλήρωσή του θα απαιτήσει τουλάχιστον 20 χρόνια. Πράγματι, οι προς κατεδάφιση πολυκατοικίες, οι περισσότερες 5ώροφες, είναι χτισμένες με φτηνά υλικά και παρουσιάζουν προβλήματα, κυρίως όμως είναι χτισμένες σε οικόπεδα – φιλέτα. Εκείνοι που θα ξεσπιτωθούν θα εγκατασταθούν σε νεόδμητα και ίσως λίγο μεγαλύτερα διαμερίσματα σε πανύψηλα κτίρια, μακριά από το κέντρο. Αρκετά διαμερίσματα θα διατεθούν στους δικαιούχους, ενώ τα περισσότερα θα πουληθούν από τους κατασκευαστές. Οι νέες πολυκατοικίες δεν θα είναι πενταώροφες, δεν θα είναι καν πολυκατοικίες. Μια γεύση του όγκου και του ύψους τους μας δίνει το κτίριο Aerobus, που με τα 1984 διαμερίσματά του κλείνει το μάτι στον Όργουελ. (Ύψος: 127 μ., όροφοι 35.) Μόνο που το Aerobus, το 1 και το 2, όπως και άλλα παρόμοιων διαστάσεων και αισθητικής, προορίζονται για εύπορους αγοραστές και ενοικιαστές και όχι για μικρά και μεσαία εισοδήματα.

Το κτίριο Aerobus

Χιλιάδες Μοσχοβίτες βγήκαν φέτος την άνοιξη στους δρόμους διαμαρτυρόμενοι γι' αυτό το πρόγραμμα. Αντίθετα, στα κινήματα ενάντια στην καταστροφή της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς συμμετέχουν

συνήθως μια χούφτα άνθρωποι. Ωστόσο τα κινήματα αυτά, σε συνδυασμό με την ισχυρή διεθνή πίεση, μερικές φορές φέρνουν αποτέλεσμα. Π.χ., χάρη σε μια πολύ μαζική κινητοποίηση κατοίκων της Μόσχας, ματαιώθηκε η μεταφορά σε άλλο σημείο της πόλης ενός εμβληματικού μνημείου, του πύργου αναμετάδοσης του Σούσοφ (1920-22). Το ίδιο φανερώνει και η περιπετειώδης και μετ' εμποδίων ιστορία της διάσωσης του περίφημου Ναρκομφίν.

Ωστόσο, στην πλειονότητά του, ο ρωσικός λαός έχει άλλα, πιο επιτακτικά προβλήματα στέγασης να αντιμετωπίσει. Ο κονστρουκτιβισμός της χρυσής δεκαπενταετίας είναι μια ενασχόληση για καλλιεργημένους και ευαίσθητους Ρώσους πολίτες και για ψαγμένους τουρίστες. Μην ξεχνάμε ότι ο λεγόμενος πολιτιστικός τουρισμός είναι σε άνοδο και η Ρωσία είναι ένας πολλά υποσχόμενος προορισμός.

Αμέσως μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης άρχισε το μεγάλο πλιάτσικο με την ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων και τον παροξυσμό της οικοδομικής δραστηριότητας. Χάρη στο real estate δημιουργήθηκαν τεράστιες περιουσίες.

Σήμερα, αφού κατεδαφίστηκαν εκατοντάδες ιστορικά κτίρια της σοβιετικής αρχιτεκτονικής πρωτοπορίας ή αφέθηκαν να ρημάξουν, ο κονστρουκτιβισμός είναι της μόδας ή μάλλον σε κάποιους κύκλους στη Ρωσία θεωρείται σικ και πολιτικά ορθή η μελέτη του, η ιδιωτική οικειοποίηση και η εμπορική του εκμετάλλευση. Παράλληλα, στη Δύση τον υμνούν ακόμα και οι εκπρόσωποι της λεγόμενης «αρχιτεκτονικής του νεοφιλελευθερισμού», όπως ο ο Πάτρικ Σουμάχερ, που διαδέχτηκε τη μακαρίτισσα Ζάχα Χαντίντ ως επικεφαλής του διεθνούς αρχιτεκτονικού γραφείου της. Λέει χαρακτηριστικά ο Σουμάχερ:

«Πριν 90 χρόνια, η Οκτωβριανή Επανάσταση πυροδότησε το πιο εκρηκτικό κύμα δημιουργικής ενέργειας που έχει ποτέ ξεσπάσει στον πλανήτη Γη. Το κύμα αυτό το τροφοδότησε ο ιδεαλιστικός ενθουσιασμός για το σχέδιο μιας νέας κοινωνίας... Όλα όσα εμφανίστηκαν μετά είχαν προβλεφθεί από τη σοβιετική πρωτοπορία... στη ζωγραφική, την επιστήμη, το ντιζάιν».

Και αυτά τα παραδέχεται ένας άνθρωπος που με μια διάλεξη την οποία έδωσε το φθινόπωρο το 2016 στο Λονδίνο, ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων καθώς τάχθηκε υπέρ της ιδιωτικοποίησης όλων των δημοτικών λαϊκών κατοικιών και όλων των δημόσιων χώρων, μηδέ του Χάιντ Παρκ εξαιρουμένου. Με άλλα λόγια, το ειδικό βάρος της ρωσικής πρωτοπορίας, όπως συχνά χαρακτηρίζεται η δημιουργική έκρηξη των πρώτων μετεπαναστατικών χρόνων, αναγνωρίζεται από φίλους κι εχθρούς της επανάστασης.

Τα εγκαταλειμμένα βιομηχανικά κτίρια στις χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού είναι ο παράδεισος του φωτογράφου, περίπου όπως τα ερειπωμένα κτίρια του Ντιτρόιτ. Τα ένδοξα «σοβιετικά ερείπια» ή η «αρχιτεκτονική της ουτοπίας», όπως έχουν χαρακτηριστεί, ακόμα και οι στάσεις των λεωφορείων στις πρώην σοσιαλιστικές δημοκρατίες, έχουν αποτυπωθεί σε πολυτελή και υψηλής αισθητικής φωτογραφικά λευκώματα που συχνά σημειώνουν και εμπορική επιτυχία. Επίσης συχνά οι φωτογραφίες αυτές αποκτούν το χαρακτήρα ιστορικών τεκμηρίων, όπως έχει συμβεί με τη φωτογραφική δουλειά του Richard Pare που μέρος της εκτέθηκε το 2008 στο Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης της Θεσσαλονίκης όπου στεγάζεται και η περίφημη Συλλογή Κωστάκη.

Το σήμα για την έναρξη του μεγάλου πλιάτσικου δόθηκε από το διάταγμα περί ελεύθερου εμπορίου του Γέλτσιν το 1992.

ΔΥΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ

1918 (Διάταγμα της Πανρωσικής Εκτελεστικής Επιτροπής)

Όλα τα δικαιώματα ιδιοκτησίας πάνω στο έδαφος, το υπέδαφος, το νερό, τα δάση... καταργούνται για πάντα.

Το δικαίωμα ατομικής ιδιοκτησίας καταργείται χωρίς εξαίρεση για όλα τα οικοπέδα μέσα στα όρια αστικών περιοχών, είτε έχουν χτιστεί είτε όχι, είτε ανήκουν σε ιδιώτες, επιχειρήσεις ή οργανισμούς.

Σε πόλεις με πάνω από 10.000 κατοίκων, το δικαίωμα ατομικής ιδιοκτησίας καταργείται για όλα τα χτίσματα και τα οικοπέδα που ξεπερνούν σε τιμή ή αποδίδουν μεγαλύτερο κέρδος από αυτό που ορίζουν τα τοπικά όργανα εξουσίας.

Σε πόλεις με πάνω από 10.000 κατοίκους, δικαίωμα κατασκευής έχουν μόνο οι τοπικές αρχές. Στις πόλεις με μικρότερο πληθυσμό το δικαίωμα αυτό μπορεί να παραχωρείται αρχές σε ιδιώτες.

1992 (Διάταγμα προέδρου Γέλτσιν περί ελεύθερου εμπορίου)

Οι αγοραπωλησίες μεταξύ ιδιωτών ή ιδιωτών και επιχειρήσεων επιτρέπονται σε οποιαδήποτε περιοχή. Εξαιρούνται:

- αμαξίτοι δρόμοι
- υπόγειοι σταθμοί του μετρό
- Οικόπεδα που συνορεύουν με κυβερνητικά και διοικητικά κτίρια.

Κάθε τετραγωνικό μέτρο στις μεγάλες πόλεις μετατρέπεται σε εμπορεύσιμο προϊόν.

Εδώ και 25 χρόνια η ταχύτητα των αλλαγών στο δομημένο περιβάλλον είναι συγκρίσιμη με τις δύο ρωσικές επαναστάσεις του 2017.

Δύο Διατάγματα για την ιδιοκτησία

Ειδικά στη Μόσχα, η μεγάλη αρχιτεκτονική καταστροφή ταυτίστηκε με τον Γιούρι Λούζκοφ που ήταν δήμαρχος της πόλης για 18 χρόνια (1992-2010), εκλεγμένος με ποσοστά Μπανανίας: 95% την πρώτη φορά, 70% και 75% τις εκατό στις δύο επόμενες δημοτικές εκλογές. Η δισεκατομμυριούχος σύζυγος του Λούζκοφ, που ξεκίνησε ως απλή βιομηχανική εργάτρια, είναι η πλουσιότερη γυναίκα της Ρωσίας και μία από τις πλουσιότερες στον κόσμο. Μεταξύ άλλων, έχει μια τεράστια τεχνική εταιρεία που σχεδόν μονοπωλούσε την ανέγερση μεγάλων συγκροτημάτων στη Μόσχα, ενώ ο Λούζκοφ καθαιρέθηκε με διάταγμα του τότε προέδρου Μεντβέντεφ το 2010 με την «υποψία» της διαφθοράς.

Από το 2010 η ασυδοσία άρχισε να περιορίζεται. Έχουν συνταχθεί λίστες με τα διατηρητέα κτίρια ενώ έχει οριστεί ένα είδος point system για την αξιολόγηση των κτιρίων ανάλογα με την αρχιτεκτονική και ιστορική σημασία τους.

Μερικές φορές η διάσωση ενός κτιρίου εξαρτάται αποκλειστικά από την ιδιωτική πρωτοβουλία και συγκεκριμένα από τη μετασοβιετική μαφιόζικη ελίτ τόσο στη Μόσχα όσο και στην αχανή της περιφέρεια. Ο γκανγκστερικός καπιταλισμός έχει γίνει πιο ορθολογικός. Οι χθεσινοί γκανγκστερ είναι σήμερα ευπόληπτοι επιχειρηματίες - και μην ξεχνάμε ότι η Μόσχα έχει περισσότερους δισεκατομμυριούχους από όσους η Νέα Υόρκη.

Συμπτωματικά, διαβάζοντας πρόσφατα ένα ελληνικό νουάρ μυθιστόρημα, που εκδόθηκε το 2013, συνάντησα μια σπαρταριστή περιγραφή αυτής της μεταλλαγμένης μαφιόζικης ελίτ (Ιερώνυμος Λούκαρης,

Μαύρα κουφέτα).

«Αντί να γαζώνουν με σφαίρες, να πετάνε βιτριόλι, να δηλητηριάζουν με πολώνιο ή να ανατινάζουν αυτοκίνητα, εργοστάσια και βίλες, φροντίζουν να εξασφαλίζουν πολιτική υποστήριξη για τις νόμιμες πλέον μπίζνες τους. Κάνουν τα πάντα για να σβήσουν από την προσωπική τους ιστορία το στίγμα του μακελάρη. Θέλουν οι γυναίκες τους να γίνονται αποδεκτές στα θέρετρα και τα αριστοκρατικά σαλόνια της διεθνούς πλουτοκρατίας και τα παιδιά τους να σπουδάζουν σε πανάκριβα σχολεία και πανεπιστήμια της Δύσης. Μαθαίνουν να παίζουν τένις και γκολφ, αγοράζουν ποδοσφαιρικές ομάδες, εφημερίδες, περιοδικά, κανάλια. [...] Προτιμούν λοιπόν το συναινετικό μοίρασμα και το αθόρυβο ξεκαθάρισμα από το να πνίγουν στο αίμα τους αντιπάλους τους. [...] Μετά την πρωταρχική συσσώρευση της δεκαετίας του '90 με το ληστρικό πλιάτσικο που ακολούθησε την κατάρρευση του '89, θέλουν να αποτινάζουν τη ρετσινιά του ποινικού, να αποκτήσουν δόντι στο Κρεμλίνο, δικηγόρους, τραπεζίτες και χρηματιστές σε όλο τον κόσμο για να διασφαλίζουν νομότυπα τα κέρδη τους. Έχουν μεταμορφωθεί σε καπιταλιστικά γουρούνια με τα όλα τους. [...] Μιλάμε πια για μαύρα κοράκια με νύχια γαμψά, αλλά περιποιημένα με μανικιούρ πολυτελείας».

Κατοικία του Μέλνικοφ

Έτσι, αρκετοί ολιγάρχες γίνονται προστάτες της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και μάλιστα δείχνουν ιδιαίτερη αδυναμία στον σοβιετικό κονστρουκτιβισμό. Π.χ., η κατοικία του Μέλνικοφ λειτουργεί σήμερα σαν μουσείο, ύστερα από μια άφογη συντήρηση, καθώς την αγόρασε, το 2005, ο δισεκατομμυριούχος Σεργκέι Γκορντέεφ, που τότε ήταν μόλις 32 χρόνων και πλούτισε χάρη στο real estate. Ο ίδιος είναι ο ιδρυτής και ο χρηματοδότης του Ιδρύματος Ρωσικής Αβανγκάρντ που έχει στόχο την προώθηση της αρχιτεκτονικής του μοντερνισμού, τη διάσωση των ιστορικών κτιρίων, τις εκδόσεις, την αγορά αρχείων σημαντικών αρχιτεκτόνων και άλλα παρόμοια.

Εργατική Λέσχη του Μέλνικοφ, 1927

Ας σημειωθεί ότι διευθυντής αυτού του ιδρύματος, δεν είναι κάποιος ιστορικός της αρχιτεκτονικής, αλλά ο πρώην υπεύθυνος δημοσίων σχέσεων βαθύπλουτων επιχειρηματιών, όπως του Ρώσου μεγιστάνα του πετρελαίου Μιχαήλ Χοντορόφκι που φυλακίστηκε για απάτη και φοροδιαφυγή. Επιπλέον, μια εργατική λέσχη, έργο του Μέλνικοφ (1927) που την αγόρασε ο Γκορντέεφ και την αποκατέστησε, βρίσκεται ακριβώς απέναντι από ένα εργοστάσιο της σοβιετικής περιόδου το οποίο η εταιρεία του το αγόρασε, το κατεδάφισε και το μετέτρεψε σε κτίριο γραφείων, δηλαδή τα πολιτιστικά και τα επιχειρηματικά ενδιαφέροντα συμπορεύονται.

Σύμφωνα με μια άλλη πρακτική, η τεχνική εταιρεία προσεγγίζει τις τοπικές αρχές και προτείνει να αναλάβει τη συντήρηση ενός ιστορικού κτιρίου, με αντάλλαγμα να χτιστεί μια προσθήκη για εμπορική εκμετάλλευση.

Στη Ρωσία λένε ότι για να σωθεί ένα κτίριο πρέπει να το υιοθετήσει η σύζυγος κάποιου Κροΐσου. Όπως ο Ρώσος δισεκατομμυριούχος Ντιμίτρι Ριμπολάβλεφ αγόρασε στην Ελλάδα τον Σκορπιό και τον χάρισε στην κόρη του, έτσι και στη Ρωσία οι ομόλογοί του δεν αγοράζουν μόνο πανάκριβα διαμερίσματα στο Μανχάταν και το Λονδίνο, αλλά και ιστορικά κτίρια για τις συζύγους τους. Τα αγοράζουν και τα υιοθετούν.

Το κτίριο αυτό του Μέλνικοφ (1926), που κάποτε ήταν αμαξοστάσιο λεωφορείων, αγοράστηκε από τον Ρομάν Αμπράμοβιτς. Το διευθύνει η σύζυγός του που το 2008 το μετέτρεψε σε καλλιτεχνικό πολυχώρο με την ονομασία «Γκαράζ». Ένα άλλο κτίριο, της τσαρικής περιόδου, ένα εργοστάσιο οινοποιίας του 1860, αγοράστηκε από έναν άλλο ολιγάρχη, τον Ρομάν Τροτσένκο για να μετατραπεί σε κτίριο γραφείων, αλλά και πάλι η σύζυγός του παρενέβη κι έτσι εδώ σήμερα στεγάζονται γκαλερί, στούντιο ζωγραφικής και άλλα καλλιτεχνικά.

Το Ναρκομφίν

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ναρκομφίν, ενός εμβληματικού κτιρίου του '20, για το οποίο έχει ειπωθεί ότι «αγγίζει την τελειότητα».

Το Ναρκομφίν έτυχε να το ερωτευθεί η αρραβωνιαστικιά ενός άλλου ολιγάρχη, αν και αυτή η ιστορία αγάπης δεν είχε χάπι εντ. Πριν 9 χρόνια ο μνηστήρας της, ένας μεγαλοεργολάβος, ο Σενατόροφ, αγόρασε περίπου το 70% από τα 54 διαμερίσματα του κτιρίου. Ήταν ένα δώρο για τη μνηστή του, την Αλεξανδρίνα Μάρκβο που είχε ξετρελαθεί με το επαναστατικό κονστρουκτιβιστικό στυλ που εκπροσωπεί το αυτό περίφημο κτίριο. (Ο δήμος είχε το υπόλοιπο 20% και το 10% ιδιώτες). Ωστόσο, μέσα σε τρία χρόνια ο αρραβώνας διαλύθηκε και η περιουσία του Σενατόροφ συρρικνώθηκε λόγω της κρίσης του 2008.

Το κτίριο αφέθηκε να ρημάζει, όμως πρόσφατα ένας μυστηριώδης δικηγόρος από την Αμπχαζία, πίσω από τον οποίο βρίσκονται διάφοροι βαθύπλουτοι επενδυτές, αγόρασε το κτίριο και έχει αναλάβει την αποκατάστασή του. Στην αρχή το σχέδιο ήταν για ένα ξενοδοχείο «μπουτίκ» και ένα μίνι μουσείο κονστρουκτιβισμού. Τώρα εδώ θα διαμορφωθούν πολυτελείς κατοικίες, θα στεγαστούν τρέντι καταστήματα ενώ ήδη λειτουργεί ένα κέντρο γιόγκα στην ταράτσα.

Κάποιοι λένε ότι ευτυχώς που υπάρχει η ιδιωτική πρωτοβουλία και κάποια κτίρια διασώζονται. Εξάλλου και στις ΗΠΑ πολλοί «βαρόνοι-ληστές», που πλούτισαν στα τέλη του 19ου αιώνα, χρηματοδότησαν πολιτιστικά ιδρύματα αξιώσεων. Η διαφορά είναι ότι οι Ροκφέλερ, για παράδειγμα, χρειάστηκαν δύο αιώνες για να χτίσουν την τεράστια περιουσία τους και να γίνουν μεγάλοι χορηγοί στον πολιτισμό χτίζοντας βιβλιοθήκες, θέατρα κ.λπ. Όμως οι Ρώσοι πλουτοκράτες φιλοδοξούν να μεταμορφωθούν από αρπακτικοί καπιταλιστές σε πολιτιστικοί φιλάνθρωποι μέσα σε μια δεκαετία περίπου.

Παρά τις ευγενείς ή μάλλον επαναστατικές προθέσεις, το Ναρκομφίν δεν λειτούργησε σαν εργαστήριο κοινωνικού πειραματισμού. Μόνο έξι παρόμοια κτίρια χτίστηκαν σε όλη τη Σοβιετική Ένωση. Το Ναρκομφίν είχε στόχο να ενθαρρύνει την κοινωνικοποίηση: γι' αυτό οι διάδρομοί του ήταν φαρδείς και φωτεινοί, γι' αυτό προβλεπόταν πιλοτή στο ισόγειο ενώ η ταράτσα θα λειτουργούσε σαν χώρος συναναστροφών. Όμως από πολύ νωρίς το στεγασμένο τμήμα της, το ρετιρέ έγινε η ιδιωτική κατοικία του υπουργού Εμπορίου, του Μιλιούτιν, και οι φωτογραφίες δείχνουν πως κάθε άλλο παρά λιτό και προλεταριακό ήταν το διαμέρισμά του, παρά το πορτρέτο του Μαρξ που βλέπουμε στο γραφείο του.

Το διαμέρισμα του Μιλιούτιν στο Ναρκομφίν

Αντίστοιχα, πολλές λέσχες που είχε σχεδιάσει ο Μέλνικοφ και άλλοι αρχιτέκτονες σήμερα είτε ρημάζουν είτε εκεί στεγάζονται εκθέσεις επίπλων ή έθνικ εστιατόρια.

Αυτό το μήνα [Νοέμβρης 2017], με αφορμή τα 100 χρόνια της Οκτωβριανής Επανάστασης, το πολυκατάστημα Γκουμ της Μόσχας, όπου κάποτε ψώνιζες μόνο με δολάρια, έκανε ένα αφιέρωμα με τίτλο «Μόδα για το Λαό». Εδώ βλέπουμε σπορ ρούχα «κονστρουκτιβιστικού στυλ» που είχε σχεδιάσει το 1923 η Βαρβάρα Στεπάνοβα. Αυτά ενέπνευσαν τις στολές των Ρώσων αθλητών στους Ολυμπιακούς του Ρίο ντε Τζανέιρο, το 2016, και τα οποία παράγει τώρα μαζικά και πανάκριβα μια ρωσική βιομηχανία αθλητικών ενδυμάτων.

Σε δηλώσεις της η υπεύθυνη του πολυκαταστήματος αρνείται κατηγορηματικά κάθε πολιτική συσχέτιση ανάμεσα στο ντιζάιν του '20 και την πολιτική. Αντίθετα, τονίζει τη «ρωσικότητα», το εθνικό χρώμα του κονστρουκτιβιστικού εγχειρήματος.

Τα λίγα αυτά παραδείγματα δείχνουν ότι ο καπιταλισμός έχει τεράστια δύναμη επιλεκτικής αφομοίωσης. Όπως συμβαίνει και με άλλους τομείς της τέχνης, τα ιστορικά ρεύματα της αβανγκάρντ ως μορφή, ως περιτύλιγμα μπορούν να συνδυαστούν με την αγορά και το κυνήγι του κέρδους ή την απόκτηση κοινωνικού κύρους που θα φέρει και άλλο κέρδος.

Η σοβιετική πρωτοπορία, στην αρχιτεκτονική και αλλού, δεν μπορεί να εξεταστεί αποσπασμένη από την Οκτωβριανή Επανάσταση. Ο Οκτώβρης δεν ήταν απλώς η κινητήρια δύναμη, το όραμα αλλά πρόσφερε ένα νέο πεδίο επαναστατικών σχέσεων. Πρόκειται για τις σχέσεις των δημιουργών μεταξύ τους (σχέσεις συχνά συγκρουσιακές), για τις σχέσεις μαθητείας και συλλογικότητας, για άλλου τύπου σχέσεις ανάμεσα στον αρχιτέκτονα, τον δημιουργό και τους «πελάτες» του. Επίσης σχέσεις και ανταλλαγές ιδεών ανάμεσα στους Σοβιετικούς και πολλούς ξένους αρχιτέκτονες που ενδιαφέρονταν να συμμετάσχουν στο σοβιετικό πείραμα και που ο αριθμός τους είναι εντυπωσιακός. Από πολύ νωρίς ανατέθηκε σε καμιά δεκαριά ξένους μοντερνιστές αρχιτέκτονες πρώτης γραμμής -κυρίως Γερμανούς, Γάλλους και Ολλανδούς- να σχεδιάσουν 20 νέες βιομηχανικές πόλεις. Επίσης Αμερικανοί αρχιτέκτονες συνέβαλαν στο σχεδιασμό εκατοντάδων βιομηχανικών κτιρίων σε όλη τη Σ.Ε. Ανάμεσά τους ο Άλμπερτ Καν, ο περίφημος αρχιτέκτονας του

Ντιτρόιτ, ο οποίος είχε σχεδιάσει τα κτίρια των μεγάλων αυτοκινητοβιομηχανιών. Ωστόσο, ήδη στα μέσα του '30 το ρεύμα αυτό είχε ήδη ανακοπεί ενώ οι νέες «επαναστατικές» σχέσεις αποδείχτηκαν βραχύβιες.

Σύγχρονα κτίρια που θυμίζουν την κατοικία του Μέλνικοφ στη Μόσχα

Η επανάσταση δεν ήταν μια ονειροφαντασία καμωμένη για ευαίσθητες ψυχές. Εκείνοι οι άνθρωποι δεν ήταν ρομαντικοί, αγνοί ιδεαλιστές, παιδιά της ουτοπίας ή μεσσιανικοί προφήτες, αλλά πατούσαν γερά σε ένα καινούργιο έδαφος, αυτό της δημιουργίας μιας νέας τάξης πραγμάτων και νέων κοινωνικών σχέσεων. Τους ενδιέφερε το πώς θα ζούσαν οι άνθρωποι στα κτίριά τους, τι σχέσεις θα ανέπτυσαν μεταξύ τους, πώς θα μπορούσε να αναπτυχθεί η οριζόντια επικοινωνία και η αλληλεγγύη. Τα διαμερίσματα του Ναρκομφίν μπορεί να είχαν μικρή ή ανύπαρκτη κουζίνα, όμως είχαν πλήρως εξοπλισμένο μπάνιο, ήταν φωτεινά και ψηλοτάβανα. Δεν σε συνέθλιβαν.

Σήμερα σε πολλά σύγχρονα ρωσικά κτίρια συναντάμε μορφολογικά στοιχεία που παραπέμπουν στην κονστρουκτιβιστική αρχιτεκτονική, όπως στο εικονιζόμενο που θυμίζει την κατοικία Μέλνικοφ. Με τη διαφορά ότι συνήθως πρόκειται για πολυτελή συγκροτήματα κατοικιών που προορίζονται για την ελίτ.

Πολύροφος ουρανοξύστης στη Ρωσία

Ταυτόχρονα, χτίζονται ουρανοξύστες θηριωδών διαστάσεων, αλλά και πολυκατοικίες με διακοσμητικά στοιχεία ρωμαϊκού, αναγεννησιακού και νεοκλασικού στυλ ή επιλεκτικού κονστρουκτιβιστικού στυλ και που συχνά μμούνται τα μεγάλα κρατικά κτίρια της περιόδου του σοσιαλιστικού ρεαλισμού.

Υπάρχουν παραδείγματα που δείχνουν ότι ήδη από το 1930 υπήρχαν κατοικίες δύο ή και περισσότερων ταχυτήτων. Ναι μεν η ιδιωτική ιδιοκτησία της γης είχε καταργηθεί, όμως μια σειρά από προνόμια αναπλήρωναν την απώλειά της, κάτι που είχε την άμεση αντανάκλασή του και στην αρχιτεκτονική. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο «Οίκος στην Προκυμαία» (House of the Embankment, 1928-1931), διαγωνίως απέναντι από το Κρεμλίνο, με 500 διαμερίσματα, όλα με τηλέφωνο και κεντρική θέρμανση, βιβλιοθήκη, εστιατόριο, αίθουσα σκοποβολής, γήπεδο τένις κ.λπ. Στο κτίριο αυτό περίπου 2.500 άνθρωποι, στελέχη της κυβέρνησης, του δημοσίου και του κόμματος, καθώς κι επιφανείς καλλιτέχνες και ακαδημαϊκοί μαζί με τις οικογένειές τους. Ωστόσο, το κόστος της κατασκευής και κυρίως της συντήρησής του, που απαιτούσε πολυάριθμο προσωπικό, αποδείχτηκε υπέρογκο κι έτσι το πείραμα δεν επαναλήφθηκε.

Οι δύο προπολεμικές δεκαετίες ήταν δύσκολες για τη Σοβιετική Ένωση. Πώς να χτίσεις σε μεγάλη κλίμακα όταν υπάρχει τρομακτική έλλειψη σε δομικά υλικά; Στο πεδίο της κατοικίας η εφαρμογή των αρχών του κονστρουκτιβισμού σκόνταφτε στο στόχο της εκβιομηχάνισης και της αξιοποίησης κάθε τετραγωνικού εκατοστού ώστε να καλυφθούν οι τεράστιες ανάγκες για στέγαση. Ήδη από τη δεκαετία του '20, η αύξηση του συνολικού εμβαδού των κτιρίων δεν μπορούσε να παρακολουθήσει την αύξηση του

πληθυσμού των πόλεων, με αποτέλεσμα να γίνεται συζήτηση για το αν θα έπρεπε να προβλέπονται 6 ή 9 τ.μ. ανά άτομο (αφαιρώντας βοηθητικούς χώρους) σε κάθε διαμέρισμα. Τα κτίρια έπρεπε να χτίζονται γρήγορα και όχι με τα καλύτερα υλικά, αλλά με τα φτηνότερα διαθέσιμα. Το Ναρκομφίν, μες στη λιτότητά του, ήταν ανάκτορο των Βερσαλλιών σε σύγκριση με τη λαϊκή πολυκατοικία της προπολεμικής και της μεταπολεμικής περιόδου. Ακόμα και το 1965 στο Λένινγκραντ, το 55,6% του πληθυσμού κατοικούσε σε διαμερίσματα τύπου «κομμουνάλκα», όπου μέχρι και 4 οικογένειες μοιράζονταν κουζίνα και μπάνιο. Ποιος να νοιαστεί για πειραματισμούς και αβανγκάρντ όταν τότε, όπως και στις επόμενες δεκαετίες, οι άνθρωποι ονειρεύονταν «ένα δικό τους παράθυρο», όπως θα δούμε σε ένα βίντεο που ακολουθεί. Ούτε καν ένα δικό τους δωμάτιο.

Στο «Έγκλημα και τιμωρία», ο Ντοστογιέφσκι περιγράφει με γκρίζα χρώματα τα ασφυκτικά μικρά ενοικιαζόμενα καμαράκια στις πολυκατοικίες της Πετρούπολης: «Τα χαμηλά ταβάνια και τα μικρά δωμάτια λυγίζουν την ψυχή και βαραίνουν το μυαλό», λέει ο κεντρικός ήρωας του μυθιστορήματος.

Για δεκαετίες οι άνθρωποι λαχταρούσαν ένα δικό τους μπάνιο, μια δική τους κουζίνα, όπως τραγουδούν οι δύο νέοι στο απόσπασμα από την κινηματογραφική μεταφορά της μοναδικής οπερέτας που έγραψε ο Σοστακόβιτς, το 1962, με τίτλο «Τσερεμούσκι» (ή «Ο παράδεισος της Μόσχας»). Όπου Τσερεμούσκι είναι μια πρώην αγροτική περιοχή, στα περίχωρα της Μόσχας, όπου χτίστηκαν οι πρώτες 5ώροφες πολυκατοικίες της κρουσσοφικής περιόδου. Στο βίντεο που ακολουθεί περιγράφεται, με εύθυμο τόνο, η αναγκαστική συνύπαρξη νοικοκυριών. Ένα νεαρό νιόπαντρο ζευγάρι συναντιέται κάθε απόγευμα στο μουσείο, τη βιβλιοθήκη, το σινεμά ή το σιδηροδρομικό σταθμό μια που δεν έχουν σπίτι να μείνουν μαζί. Εκείνος συγκατοικεί με την αδελφή του, τον γαμπρό του και τα δυο τους παιδιά, ενώ εκείνη μένει σε ένα οικοτροφείο θηλέων όπου προφανώς δεν επιτρέπονται επισκέψεις αρρένων. Το όνειρο του διαμερίσματος στην πολυκατοικία θυμίζει τη δική μας χρυσή εποχή της αντιπαροχής:

Επίλογος

Η άνοιξη του σοβιετικού κονστρουκτιβισμού δεν κράτησε πολύ. Αναφορικά με το Ναρκομφίν, έχει διατυπωθεί ένας σκληρός αλλά εύστοχος αφορισμός, δηλ. ότι πρόκειται για το «σοσιαλισμό σε ένα (1) κτίριο», σε αναλογία με το «σοσιαλισμό σε μία χώρα». Ο Γκίνσμπουργκ, ο αρχιτέκτονας του Ναρκομφίν,

είχε δίκιο: «η συλλογική ζωή, η κοινωνικότητα πρέπει να ενθαρρύνεται, όχι να επιβάλλεται». Όμως αυτή η ενθάρρυνση είναι κυρίως θέμα πολιτικής, δηλαδή ελευθερίας, ισότητας και δημοκρατίας, και όχι απλά θέμα των αρχιτεκτόνων. Όπως είπαμε σε παλαιότερη ανάρτηση της ομάδας που ετοίμασε τη σημερινή εκδήλωση: «η κληρονομιά του κονστρουκτιβισμού δεν είναι απλώς αντικείμενο θεωρητικής μελέτης, αλλά μπορεί να αποτελέσει πηγή έμπνευσης για την επανάσταση ως δυνατότητα και όχι σαν αναπόφευκτο μονόδρομο».

Πηγή: [akea](#)